

رایحه درمانی در اختلالات جنسی: مطالعه مروری طب ایرانی

دکتر زینب نصیری لاری^۱، دکتر فاطمه عطارزاده^۱، دکتر پریسا سادات
قریشی^۱، دکتر آیدا حسین خانی^۲، دکتر امیرمحمد جلادت^{۱،۳*}

۱. متخصص طب ایرانی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.
۲. متخصص داروسازی سنتی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.
۳. استادیار گروه طب ایرانی، شرکت گوهر خرد پارسیان، مرکز رشد طب سنتی و گیاهان دارویی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۱/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۰۹

خلاصه

مقدمه: رایحه درمانی در ایران، قدمتی به سابقه ایران باستان دارد. یافته‌های علمی اخیر مؤید اثربخشی رایحه‌های خوش بر رفتار جنسی و باروری انسان است. در طب ایرانی، مواد بودار به اشکال مختلف در درمان اختلالات جنسی و ناباروری وارد شده‌اند. مطالعه مروری حاضر با هدف بررسی شواهد مرتبط با کاربرد داروهای بودار در درمان اختلالات جنسی و ناباروری از منظر طب ایرانی صورت گرفت.

روش کار: در این مطالعه مروری جستجو در کتب طب ایرانی شامل قانون، الاغراض الطبییه، طب اکبری، شرح اسباب و علامات، اکسیر اعظم، مخزن الادویه، تحفه حکیم مؤمن و قرابادین صالحی با کلیدواژه‌های بوییدن، شومومات و بو صورت گرفت، سپس نام‌های علمی گیاهان از کتب تطبیقی استخراج و با جستجوی بانک‌های اطلاعاتی الکترونیک شامل Google Scholar و Medline یافته‌های اخیر در خصوص این گیاهان و همچنین مقالات مرتبط با رایحه-درمانی و ناباروری و اختلالات جنسی به کمک کلید واژه‌های *infertility*، *sexual disorder* و *aromatherapy* استخراج و مورد بحث قرار گرفت.

یافته‌ها: در طب ایرانی، مواد بودار به شکل‌های مختلف بوییدنی، موضعی، بخور و دود استفاده می‌شوند. بوهای گرم مانند مشک، یاس و نرگس تقویت کننده میل و توان جنسی و بوهای سرد مانند بوی نیلوفر، کافور و مورد (آس)، کاهش دهنده میل جنسی معرفی شده‌اند و تأکید ویژه‌ای نسبت به استفاده از مواد معطر مانند دارچین، سلیخه، هل، سبباسبه و جوزبوا در درمان بیماری‌های رحمی به خصوص الیگومنوره شده است.

نتیجه‌گیری: توصیه‌های طب ایرانی مبنی بر استفاده از مواد بودار در اختلالات سیستم عصبی و تناسلی می‌توانند زمینه‌ساز مطالعات بالینی جدیدی در این عرصه باشند.

کلمات کلیدی: اختلالات جنسی، بو، رایحه درمانی، طب ایرانی، ناباروری

* نویسنده مسئول مکاتبات: دکتر امیرمحمد جلادت؛ مرکز تحقیقات طب سنتی و تاریخ پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران. تلفن: ۰۷۱-۳۲۳۴۵۱۴۴؛ پست الکترونیک: drjaladat@gmail.com

مقدمه

مکانیسم درک پیام‌های بویایی پیچیده است و ناشناخته‌های زیادی در این حوزه باقی است. جایزه نوبل پزشکی یا فیزیولوژی سال ۲۰۰۴ بابت کشف گیرنده‌ها و ژن‌های کد کننده بویایی به اکسل و بوک داده شد. احتمال می‌رود که تحقیق در این حوزه به شناخت داروهای مفید در درمان بسیاری از اختلالات عصبی، رفتاری و باروری کمک کند (۱، ۲).

یافته‌های علمی اخیر مؤید این باورند که حس بویایی بر عملکرد جنسی و باروری انسان مؤثر است. اعصاب بویایی به طور مستقیم با مراکز حافظه در مغز و سیستم لیمبیک (مرکز کنترل احساسات و رفتار) مرتبط هستند. مطالعات بالینی و بررسی‌های آزمایشگاهی نشان می‌دهند که ترکیبات فرار مترشحه از بدن مرد بر ترشح هورمون LH و تنظیم سیکل قاعدگی زن مؤثرند. بوی ترکیبات آندروژنی بر هیپوتالاموس زنان و بوهای استروژنی بر هسته‌های خلفی جانبی هیپوتالاموس و تالاموس مردها اثرات تحریکی دارند (۳). این ترکیبات استروئیدی احتمالاً در غدد آپوکرین و اسمگما (ترشحات روی آلت تناسلی) شکل می‌گیرند. ساختار شیمیایی آنها کمتر شناخته شده است؛ اما نزدیک‌ترین کاندیدا برای ایفای نقش آنها در پستانداران همان مواد منتخب عطرسازی شامل مشک، زباد، جندبیدستر و اگزالتولید صنعتی هستند (۴، ۵).

در ایران سابقه تاریخی استفاده از رایحه درمانی به تمدن ایران باستان برمی‌گردد (۶). پزشکان ایرانی کاربردهای متعدد درمانی و پیشگیرانه برای داروهای بوییدنی ذکر کرده‌اند (۷). بر اساس باور طبی قرون وسطی، مواد به‌کار رفته در عطرسازی مانند مشک، جندبیدستر و زباد بر باروری و سقط اثرگذار هستند (۴). پزشکان ایرانی نیز داروهای بودار را به شکل‌های مختلف در درمان مشکلات عصبی، جنسی و تناسلی توصیه کرده‌اند. این داروها در طب ایرانی در فرم‌های مختلف استنشاقی، کمپرس، حمام، بخور، دود، شیاف واژینال و به‌خصوص مالیدنی مشابه رایحه درمانی امروزی که از شایع‌ترین فرم‌های استفاده از طب مکمل است، به کار می‌روند (۸، ۹).

دانشمندان ایرانی معتقدند که دواهای خوشبو، عضو را از آسیب دارویی حفظ کرده و سبب تقویت آن می‌شوند (۱۰). محمد صالح قاینی (۲۰۱۳) در قرابادین صالحی دوا بوییدنی یا شمووم را درمانی بزرگ با منافع زیاد به خصوص در بیماری‌های مغز و اعصاب می‌شمرد و استفاده از آنها را در هر دو حالت سلامت و بیماری، سبب اصلاح و تقویت سیستم عصبی می‌داند. وی در بیان خواص غلیه (عطری مرکب از مشک، عنبر، روغن بان، کافور و عود) بیان می‌کند که بوییدن آن مصروع و غشی را به هوش می‌آورد و حمل (مصرف واژینال) آن در همه دردهای رحمی سودمند است و حیض را جاری می‌کند (۱۱). با توجه به این قبیل تأکیدها؛ مطالعه مروری حاضر با هدف مرور و بررسی شواهد مرتبط با کاربرد داروهای بودار در درمان اختلالات جنسی و ناباروری از منظر طب ایرانی صورت گرفت.

روش کار

در این مطالعه مروری مطالب مربوط به کاربرد داروهای بودار در اختلالات جنسی و ناباروری از منابع معروف درمانی طب ایرانی شامل کتاب‌های "قانون در طب"، "الاعراض الطیبیه"، "شرح اسباب و علامات"، "طب اکبری" و "اکسیر اعظم" جمع‌آوری و اطلاعات دارویی آنها از کتب دارویی "مخزن الادویه"، "تحفه حکیم مؤمن" و "قرابادین صالحی" تحت کلید واژه‌های بوییدن، شموومات و بو کامل شد. سپس نام‌های علمی گیاهان از کتب تطبیقی و دائره‌المعارف گیاهان دارویی استخراج و یافته‌های علمی اخیر مرتبط از بانک‌های اطلاعاتی Google Scholar و Medline گردآوری شد. در نهایت اطلاعات هر دو بخش طب سنتی ایران و منابع اخیر مورد مقایسه و بحث قرار گرفت.

یافته‌ها

بنابر اصول تشخیصی درمانی طب ایرانی، قدم اول در برخورد با بیماری‌های مختلف، توجه به رفع سبب و بررسی اصول حفظ تندرستی با توجه به مزاج، سن، فصل، اقلیم، شغل و به‌خصوص عادت فرد است. بر این اساس تلاش می‌شود که با اصلاح سبک زندگی و تدابیر

هستند و رایحه‌های ملایم و کاهش دهنده حرارت مانند بوی نیلوفر، بنفشه، سیب و خیار تازه، آرامش‌بخش، خواب‌آور و کاهش دهنده میل جنسی محسوب می‌شوند. پسند طبع بودن یا نبودن بو می‌تواند نشانه‌ای از جنس دارو باشد؛ داروهایی که جنسی لطیف دارند (مانند عنبر، گلاب، گل‌های خوشبوی نرگس و گل سرخ) بوهای مرغوب و لذت‌بخشی دارند؛ اما داروهای با بافت غلیظ مانند حلتیت منتن، سیر و مردار، بوهای کریه و نامطلوبی دارند (۱۲). بوهای بد در کل برای سیستم‌های عصبی، گوارشی و تناسلی آسیب‌زا محسوب می‌شوند؛ با این حال بسته به مورد می‌توانند کارکرد درمانی داشته باشند که در مبحث هیستری توضیح آن می‌آید (۱۳). در جدول ۱ داروهای معطر شایع طب ایرانی و کاربردهای مختلف آنها در سیستم تناسلی و سیستم‌های مرتبط شامل سیستم اعصاب، قلب و عروق و گوارش آمده است.

غذایی، سبب بیماری برداشته شود و در دارودرمانی ابتدا از داروهای با قدرت کمتر استفاده شود و در صورت عدم پاسخ‌دهی یا شدت بیماری، داروهای قوی‌تر به کار روند. در طب ایرانی در کنار توجه به اختلالات عضوی، پاک‌سازی و دفع مواد زائد (در صورت وجود) قبل از انجام تدابیر موضعی و تقویتی مورد تأکید است. رایحه درمانی یکی از روش‌های درمانی طب ایرانی است که در جهت اصلاح مزاج و تقویت کلی و عضوی به‌ویژه در سیستم‌های مختلف عصبی، قلبی - عروقی، گوارشی و تناسلی کاربرد دارد.

طبقه‌بندی رایحه‌ها در طب ایرانی

بر اساس دلایل قیاسی طب سنتی ایران، بو یا رائحه می‌تواند نشانگر اثرات احتمالی دارو باشد. در طبقه‌بندی مزاجی پزشکی ایرانی بوها به دسته‌های گرم، ملایم و سرد تقسیم می‌شوند. بوهای تند مانند مشک، جنبدیستر، فلفل، زنجبیل و سیاه‌دانه، گرم و مهیج

جدول ۱- داروهای بودار طب ایرانی و کاربرد آنها

ردیف	داروی بوئیدنی	اسم علمی	طبقه بندی	کاربرد درمانی	منبع
۱	آزاد درخت	Melia azedarach	گرم	باز کننده گرفتگی‌ها و مسکن سردرد	۱۳، ۱۲
۲	آس (مورد)	Myrtus communis	سرد	تقویت کننده قلب و مغز	۱۲
۳	اترج	Citrus medica;; var.cedrata	گرم	تقویت کننده قلب و مغز، ضد عفونی کننده هوا، بهبود خلق	۳۳، ۱۲
۴	ارمال و ارمالک	Symplocos racemose	گرم	تقویت کننده مغز، دل و هضم	۱۲
۵	اسارون	Asarum europacum	گرم	تقویت کننده مغز، درمان دمانس	۳۳
۶	اقحوان	parthenium Chrysanthemum	گرم	خواب‌آور	۱۲
۷	بادرنجبویه	Asperugo procumbens	گرم	تقویت کننده مغز، بهبود خلق، درمان کابوس	۱۲
۸	برسیان	Polygonum bistorta	گرم	تقویت کننده مغز، چشم، کبد و معده	۱۲
۹	بصل	Allium cepa	گرم	ضد عفونی کننده	۱۲
۱۰	بنفسج	Viola odorata	سرد	خواب آور، درمان سرفه و سرماخوردگی	۳۴
۱۱	تفاح	Pyrus malus	سرد (ترش آن)	تقویت کننده قلب، بهبود خلق	۱۲
۱۲	جاوشیر	Opopanax chironium	گرم و بد بو	اختناق رحم	۱۶، ۱۴
۱۳	جنبدیستر	Castor Canadensis	گرم (تازه آن بدبو)	عطسه آور، اختناق رحم	۱۶، ۱۴، ۱۳، ۱۱
۱۴	جوزبوا	Myristica fragrans	گرم	دمانس و الیگومنوره	۱۸
۱۵	حب البان	Moringa Arabica, M. pterygosperma	گرم	اختناق رحم به صورت بخور رحم	۱۶، ۱۴
۱۶	حلتیت	Ferula assa-foetida	گرم و بد بو	سردرد ریخی خارجی	۱۳
۱۷	خشخاش اسود	Papaver somniferum	سرد	تقویت کننده مغز، خواب آور	۱۲
۱۸	خیری	Cheiranthus cheiri	گرم	تقویت میل جنسی، سردرد و تقویت مغز	۱۲
۱۹	خیار	Cucumis sativus	سرد	تقویت قلب و مغز	۱۲
۲۰	خولنجان	Alpinia galangal, A. officinarum	گرم	سرفه خلطی، بوی بد دهان، تقویت باه	۱۳، ۱۱
۲۱	دارچین	Cinnamomum zeylanicum	گرم	آسم، سرفه خلطی، بوی بد دهان، تقویت باه و الیگومنوره	۱۳، ۱۱
۲۲	ریحان	Ocimum basilicum	گرم	سر درد گرم و رفع و با (بیماری‌های واگیر اپیدمیک) و دور کننده حشرات	۱۲

۱۲	مفرح، تقویت کننده حواس، رفع غشی، طپش قلب، ترس، جنون، درد معده و مقعد تسهیل زایمان زکام و سر درد، التیام زخم و ضد بارداری	گرم	civetone	زیاد	۲۳
۱۲	اورام مغز	گرم	Lilium sp.	زنبق	۲۴
۱۳، ۱۱	خون دماغ، التهاب ملتحمه	گرم	Cuminum cyminum	زیره سبز	۲۵
۱۲	سرماخوردگی، سرفه، آسم و الیگومنوره	گرم	Cinnamomum iners Reinw. ex Blume	سلیخه	۲۶
۱۲	سرماخوردگی، سردرد و صرع	گرم	Ruta graveolens	سداب	۲۷
۱۲	تهوع و استفراغ، تقویت قلب و مغز، بهبود دهنده خلق	معتدل	Cydonia vulgaris	سفرجل	۲۸
۱۲	مقوی و مفرح قلب و مغز، سردرد	گرم	Lilium sp.	سوسن	۲۹
۱۳	سردرد	گرم و بد بو	Allium sativum	سیر	۳۰
۱۳، ۱۱	سرما خوردگی، برطرف کننده انسدادهای مغزی	گرم	Nigella sativa	شونیز (سیاهدانه)	۳۱
۱۳، ۱۱	درمان پر خوابی	گرم	Zattaria Multiflora	صعتر	۳۲
۱۳، ۱۱	سردرد بعد از نزدیکی، سرماخوردگی، تشنگی	سردرد	Santalum sp.	صندل	۳۳
۱۶، ۱۴، ۱۲	مفرح و مقوی حواس، محرک اشتها و میل جنسی، دافع امراض گرم قلب و مغز و نافع در فالج و لقوه و کزاز	گرم	Physeterma crocephalus	عنبر	۳۴
۱۱	دفع بلغم از مغز، بی اختیاری ادرار و ضعف مثانه	گرم	Aloexylon agallocha	عود	۳۵
۱۱	مفید در سردرد بارد، صرع و غشی، واژینال آن در دردهای رحمی و جاری کننده حیض	گرم	-	غالیه (عطر مرکب)	۳۶
۱۳، ۱۱	درمان دمانس	گرم	Mentha pulegium	فوتنج	۳۷
۱۲	سرماخوردگی، سوء مزاج بارد مغزی	گرم	Eugenia caryophyllata	قرنفل	۳۸
۱۸، ۱۶، ۱۴	تقویت میل جنسی، الیگومنوره	گرم	.Costus sp	قسط	۳۹
۱۶، ۱۴	اختناق رحم	گرم	Pix liquida	قطران	۴۰
۱۳، ۱۱	سردرد بعد از نزدیکی	سرد	Laurus camphora	کافور	۴۱
۱۶، ۱۴	اختناق رحم	گرم	Gypsophila struthium	کندش	۴۲
۳۳، ۱۸، ۱۶، ۱۴	درد سر حار، تقویت معده و رفع آروغ و جهت ضایعات پوستی ملتهب، خونریزی زخم	سرد	Coriandrum sativum	گشنیز	۴۳
۱۶، ۱۱-۱۴	سردرد حار، درد چشم، نشاط نفس و تقویت دل و رفع خمار و غشی و بیهوشی و خفقان	سرد	Rosa spp.	گلاب	۴۴
۱۶، ۱۴	اختناق رحم	گرم و بد بو	Sulphur	گوگرد	۴۵
۱۶، ۱۴	خواب آور، تقویت میل جنسی	گرم	Commiphora myrrha	مر	۴۶
۱۳، ۱۱	برطرف کننده انسدادهای مغزی، رفع پر خوابی	گرم	Origanum majorana	مرزنجوش	۴۷
۱۶، ۱۴	فراموشی، سردرد، تقویت میل جنسی	گرم	Moschusmos chiferus	مشک	۴۸
۱۶، ۱۴	وسواس، اختلال فکر و جهت حدت ذهن و تقویت حفظ و دفع ترشحات ریه	گرم	Pistacia lentiscus	مصطکی	۴۹
۱۶، ۱۴	اختناق رحم	گرم	Commiphora mukul	مقل	۵۰
۳۴	تقویت مغز، رفع سرماخوردگی، و ضد عفونی کننده	گرم	Citrus aurantium var. amara	نارنج	۵۱
۱۶، ۱۴، ۱۲	سرماخوردگی، تقویت میل جنسی	گرم	Narcissus tazeta	نرجس	۵۲
۱۳، ۱۱	مقوی دل و دماغ حار، خواب آور، مسکن سردرد، کاهش دهنده میل جنسی	سرد	Nymphaea alba	نیلوفر	۵۳
۱۲	سردرد گرم، درد چشم، تقویت قلب و مغز، بهبود دهنده خلق	سرد	Rosa spp.	ورد احمر بستانی	۵۴
۱۳، ۱۱	تقویت لثه، خوشبو کننده دهان و عرق و الیگومنوره	گرم	Elletaria cardamomum	هل (قاقله)	۵۵
۱۳، ۱۱	سیاتالژیا، فلجی، زکام، درمان پر خوابی، تقویت میل جنسی	گرم	Jasminum officinale	یاسمین	۵۶

بخور و انکباب و در مشکلات رحمی تکمید، آبن (حمام پرینتال)، بخور و شیاف واژینال است. به عبارتی بوییدن، استنشام و فرم‌های داخل بینی خاص بیماری‌های مغز و سیستم عصبی و شکل‌های موضعی رایحه درمانی خاص بیماری‌های قلب، معده، کبد و رحم است؛ البته استفاده از ادویه خوشبو در داروهای خوراکی نیز رایج است (۱۴، ۱۶).

رایحه‌های توصیه شده در انواع اختلالات جنسی و ناباروری

هرچند بروز اختلالات عصبی بیشتر در رفتار جنسی یا تظاهر اختلالات قلبی - عروقی در توانایی جنسی و بازتاب مشکلات تغذیه‌ای، گوارشی و کلیوی در توانایی عمومی فرد است؛ اما در نگاه کل‌نگر طب ایرانی، لازمه داشتن رابطه جنسی سالم و حصول باروری، عملکرد مناسب سیستم‌های مختلف عصبی، قلبی - عروقی، گوارشی و کلیوی و تناسلی است (۱۷) و مواد خوشبو به اشکال مختلف بر عملکرد این اعضاء مؤثرند.

سیستم عصبی و تمایلات جنسی

از منظر طب ایرانی شرط نشاط، بهره‌مندی حواس از جمله حس بویایی از امور لذت‌بخش ملایم است و دارویی می‌تواند مفرح باشد که بتواند مزاج بدن را تلطیف، تعدیل و سیستم عصبی را تقویت کند. داروهای مفرح در پزشکی ایرانی اغلب خوشبو هستند؛ برخی از این داروها شامل: بادرنجبویه، هل، گل‌سرخ، پوست اترج، مشک، سیب، سنبل‌الطیب، صندل و نیلوفر می‌باشند (۱۱، ۱۲). داروهای مفرح با درمان اختلال فکر (مالیخولیا)، وسواس و طپش قلب (خفقان)، بر میل جنسی نیز اثرگذارند. آنچه حکما اختصاصاً در جهت تقویت میل جنسی ذکر کرده‌اند، بوهای خوش گرم مانند یاس، خیری، سوسن، نرگس، عاقرقرا، ناردین و قسط است. در مواردی هم که مشکلات عصبی با افزایش میل جنسی همراه است، مصرف خوراکی و بوییدن کافور، میوه، برگ و گل فنجنشگ، خوابیدن بر بستری از گل سرخ، برگ بید و برگ فنجنکشت و مالیدن عصاره یا روغن نیلوفر و روغن مورد یا ترکیب موضعی صندل، گلاب و کافور بر عانه و کمر و پهلوها توصیه می‌شود (۱۴، ۱۶).

فرم‌های مختلف رایحه درمانی در طب ایرانی

اگرچه بوییدن گل‌ها یا اندام گیاهان به صورت تازه، یک روش شایع درمانی طب ایرانی به‌خصوص در اختلالات عصبی است؛ اما فرم‌های استفاده از داروهای خوشبو بسته به عضو درگیر و علائم فرد متفاوت است و برای استخراج اسانس معطر اندام خشک گیاهان روش‌های متعددی در منابع پزشکی ایرانی بیان شده است. علاوه بر عطرهای ساده ترکیبات صناعی نیز در پزشکی ایرانی رایج هستند. غالبه یا عطری که اغلب از ترکیب مشک، کافور، روغن بان، حصی لبان و عرق‌های خوشبو مانند گلاب ساخته می‌شود و در درمان بیماری‌های مختلفی از جمله اختلالات عصبی، قلبی و رحمی مورد استفاده قرار می‌گیرد (۱۱).

شمومات یا داروهای بوییدنی در تعدیل مزاج مغز اثری قوی دارند. در این فرم، ادویه را در حد غبار کوبیده، صاف کرده و به صورت خشک یا تر (داخل گلاب یا سرکه) جلوی بینی نگه می‌دارند تا رایحه به حلق برسد. این کار باید پی در پی به مدت ۲ ساعت یا بیشتر انجام شود (۱۱، ۱۳). واژه تخصصی برای بوییدن داروهای خوشبو به صورت مایع "لخلخه" است که در کتاب قرابادین صالحی از آن به عنوان بهترین درمان با اثری بسیار سریع در سردرد و سرسام (مننژیت) یاد شده است. گیاهان دارویی شایع مورد استفاده در لخلخه عبارتند از: خیار، کاهو، عصاره مورد تازه، گشنیز تازه، سیب، سفرجل، بنفشه، گلاب، صندل، کافور که گاه اندک سرکه هم به آن اضافه می‌شود (۱۱).

در موارد شدیدتر داروها به صورت پودر (نفوخ) یا مایع (نشوق) به داخل بینی کشیده می‌شوند و یا مخلوط به روغن یا مایع (سعوط) به داخل بینی ریخته می‌شوند که به قول حکیم ارزانی اثر ریختن مایع در بینی (سعوط) از بالا کشیدن دارو (نشوق) قوی‌تر است (۱۴). روش‌های دیگر رایحه درمانی در طب ایرانی شامل ریختن مایع بر روی موضع (نطول)، بخور (دود) (۱۵) و یا بخار جوشانده دارو (انکباب) است. انتخاب شیوه رایحه درمانی بستگی به بیماری فرد دارد؛ فرم رایج در بی‌خوابی، روغن مالی و نطول؛ در مشکلات فلجی عصب و سستی عضو، روغن مالی؛ در درگیری سینوس‌ها،

عملکرد قلبی - عروقی و توان جنسی

جهت رفع غشی و ضعف قلبی - عروقی (منجر به بروز ناتوانی جنسی یا ضعف و طپش قلب بعد رابطه جنسی) در گرم مزاجان استشمام کافور، صندل، گلاب و خیار سرد کرده با اندکی مشک و در سرد مزاجها مشک، عنبر و ریحان و همچنین مصرف غذاهای معطر شده با ادویه خوشبو مانند دارچین، زعفران، میخک، خیربوا و حتی بوی کباب، نان گندم یا سیب و به بر آتش افکنده توصیه می‌شود. برای رسیدن بهتر دارو به قلب توصیه می‌شود که بخورات یا دود دارو را در دهان نگه دارند و یا دود را از طریق قلیان سفالی نو آهسته آهسته فرو برند (۱۴، ۱۶).

ضعف هضم و مشکلات گوارشی

ضعف هضم و اختلال عملکرد معده و کبد بر عملکرد سایر اعضاء و قوت باروری تأثیر منفی می‌گذارند (۱۷). در طب ایرانی نسبت به استفاده از داروهای خوشبو در درمان مشکلات گوارشی کبدي تأکید زیادی شده است. بیان شده است که آنچه خوشبو است، اصلاح حال کبد می‌کند و روغن مالی کبد و معده نمی‌تواند خالی از داروهای معطر باشد؛ بدین منظور روغن‌هایی مانند ناردین، خیری، یاسمین، بلسان، سوسن، شبت یا مصطکی مخلوط به موم و یا مالیده به پارچه استفاده می‌شوند. در ترکیب داروهای خوراکی ضعف معده و کبد نیز باید از دسته داروهای خوشبو شامل دارچین، شکوفه اذخر، مر و زعفران استفاده کرد و توصیه می‌شود که غذای این افراد به زیره، گشنیز، فلفل و دارچین خوشبو شود (۱۴، ۱۶).

الیگومنوره و هیستری

داروهای خوشبو به فرم‌های مختلف خوراکی، موضعی و دود جهت افزایش لذت جنسی، رفع بیماری‌های واژن و رحم به خصوص الیگومنوره استفاده می‌شوند. برای هدایت بهتر دود به رحم، مواد معطر را زیر ظرفی سوراخ‌دار می‌سوزانند و از بیمار خواسته می‌شود که با دامنی بلند بالای ظرف قرار بگیرد. حکیم ارزانی در موارد کاهش خونریزی قاعدگی ناشی از غلظت خون تکمید (مصرف موضعی داروی گرما دیده) بر عانه و یا رساندن دود (سوزاندن بر مجمر) داروهای معطر گرم به رحم را توصیه می‌کند. سنبل‌الطیب، دارچین، سلیخه، حب

بلسان، عودبلسان، جوزبوا، قاقله صغار و قسط، داروهای معطری هستند که به تکرار در کتب معالجات به صورت موضعی و یا دود برای رفع الیگومنوره ذکر شده‌اند. در پزشکی ایرانی به حمله‌های عصبی شبه صرع که در زمینه الیگومنوره یا عدم تخلیه جنسی ایجاد می‌شوند، هیستری یا اختناق رحم گفته می‌شود (۱۸). نکته قابل توجه در درمان این حملات، توصیه به بوییدن بوهای تند نامطبوع مانند جندبیدستر، کندش، جاوشیر، نفت و قطران یا دود گوگرد، مقل یا پشم و همزمان بخور رحم با عنبر و مشک و استعمال واژینال روغن زنبق، یا بان یا روغن بادام یا گل سرخ دارای عنبر و مشک می‌باشد (۱۴، ۱۶). در این نظریه که اروپاییان آن را جالینوسی می‌دانند، گفته می‌شود که استشمام بوی ناخوش و استعمال بوی شیرین به صورت واژینال سبب برگرداندن رحم بی‌جا شده می‌شود. طبق گزارش بالینی "جان هال" پزشک معروف قرن ۱۷ میلادی نیز دود آمونیویاک (سوزاندن شاخ گوزن زیر بینی) و استعمال واژینال بوی خوش، حمله تشنجی ناشی از فشار روحی در مادری که سابقه صرع نداشته را کنترل کرده است (۱۹).

بحث

امروزه مکانیسم دقیق و محدوده بالینی اثربخشی رایحه درمانی مشخص نیست. رواج واژه رایحه درمانی در اروپا در قرن ۱۸ میلادی به دنبال مشاهده اثر آنتی‌سپتیک روغن طبیعی اسطوخودوس در درمان سوختگی و استفاده از روغن‌های معطر در کاهش اسکارهای جراحی و عفونت بود. مطالعات بعدی اثر روغن‌های معطر در تسکین درد زایمان (بابونه و یاس) (۲۰)، درد و اسپاسم روده (اسانس نعنا فلفلی)، کاهش التهاب مخاط دهان (ترکیب چای و روغن ترنج)، کاهش حملات صرع (روغن یاسمن)، بهبود عملکرد ریه (روغن اکالیپتوس)، کاهش علائم سندرم روده تحریک‌پذیر و یبوست (روغن نعنا) را نشان دادند. همچنین برخی شواهد نیز مؤید اثربخشی مصرف خوراکی روغن‌های معطر هستند (۲۱). مطالعات متعددی نیز به بررسی اثرات ضداضطرابی رایحه درمانی پرداخته‌اند (۸) اثر بادرنجبویه در بی‌قراری مبتلایان به زوال عقل (۲۲) و اثر اسطوخودوس در بهبود خواب و

قبول بیماران معرفی می‌کنند (۲۱). مواد معطر از لحاظ مقدار مصرف بسیار کمتر از سایر داروها و در حد مولکولی و نه میلی‌گرم به کار می‌روند (۴)؛ اما رایحه درمانی کاملاً هم بی‌خطر نیست و در مطالعه مروری پس‌ادزکی (۲۰۱۲) ۷۱ گزارش مورد به دنبال رایحه درمانی شمرده شده که یکی به مرگ منجر شده بود (۸). پزشکان ایرانی نیز احتمال عارضه‌دار بودن مصرف گیاهان معطر را متذکر شده‌اند و رینیت آلرژیک که از عوارض شایع رایحه درمانی است، ابتدا توسط رازی پزشک بزرگ ایرانی توصیف شده است. او در رساله شمیة خود، زکام یا رینیت را از عوارض احتمالی استنشام گل سرخ بیان می‌کند (۳۲)؛ البته در پزشکی ایرانی، رایحه درمانی بیشتر با استفاده از گیاه، روغن یا دود ماده معطر انجام می‌شود و بالتبع خطرات احتمالی نسبت به استفاده از اسانس‌های فرار تغلیظ شده کمتر است. به‌علاوه باید توجه داشت که در طب ایرانی، داروهای معطر با توجه به طبقه‌بندی آنها به انواع گرم و سرد و خصوصیات بالینی فرد انتخاب می‌شود و از این رو در بیماری‌های گرم که آستانه تحریک فرد پایین است، مصرف عطرهای مهیج گرم محدود و برعکس در مواردی که فرد دچار کندی حواس و سردی جنسی است، مواد معطر سرد ممنوع هستند (۱۲). بنابراین انجام مطالعات بالینی با استفاده از شیوه رایحه درمانی و گیاهان پیشنهادی طب ایرانی در اختلالات جنسی به خصوص کمبود میل و توان جنسی آقایان و مشکلاتی که همراه با به تعویق افتادن قاعدگی زنان هستند (مانند سندرم تخمدان پلی‌کیستیک) پیشنهاد می‌شود.

نتیجه‌گیری

توصیه‌های طب ایرانی مبنی بر استفاده از مواد بودار در اختلالات سیستم عصبی و تناسلی می‌توانند زمینه‌ساز مطالعات بالینی جدیدی در این عرصه باشند.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از مرکز تحقیقات طب ایرانی و تاریخ طب دانشگاه علوم پزشکی شیراز که از پژوهشگران این حوزه حمایت می‌کند، تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

افسردگی و بهبود سرعت جریان خون عروق کرونر مشاهده شده است (۲۳، ۲۴).

شاخه‌ای از مطالعات رایحه درمانی بر شناخت اثر این روش درمانی بر مسائل جنسی اختصاص یافته است. امروزه شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد گیرنده‌های بویای انسان توان شناخت جنسیت را دارد و عملکرد جنسی افراد تحت تأثیر بوی جنس مخالف تغییر می‌کند (۲۵، ۲۶). به نظر می‌رسد که پس از جذب روغن‌های فرار از طریق پوست و دستگاه تنفسی و تحریک شاخه‌های بسیار ریز انتهایی اعصاب حسی تری‌ژمینال در مخاط بینی و حلق به صورت رفلکسی، بسیاری از اعمال و افعال مهم بدن از جمله تمایلات جنسی تحت تأثیر قرار می‌گیرد (۲۷). بوهای معطر دارای ساختار استروئیدی از جمله مشک با تحریک هیپوتالاموس باعث ترشح هورمون آزاد کننده گونادوتروپین، افزایش LH و بروز قاعدگی می‌شوند (۳). این یافته‌ها می‌توانند تأییدی بر توصیه‌های درمانی طب ایرانی مبنی بر استفاده از مواد معطری مانند مشک در تقویت میل جنسی باشند؛ هرچند کمبود مطالعات بالینی در این خصوص در جستجوی صورت گرفته مشهود بود، اما شناخت مکانیسم اثر استفاده موضعی از محرک‌های بویایی با ابهامات بیشتری همراه است؛ البته گیرنده‌های بویایی در دیگر بخش‌های سیستم عصبی غیر حساس به مواد شیمیایی نیز مشاهده شده‌اند (۲۸). حتی در سطح اسپرم-ها گیرنده‌هایی مشابه گیرنده‌های بویایی شناخته شده است که می‌توانند با برخی بوها فعال یا غیرفعال شوند. افزایش تحرک اسپرم با استفاده از آلدئید آروماتیک کوچک صنعت عطرسازی در محیط آزمایشگاهی این احتمال را مطرح می‌کند که حرکت اسپرم به سمت تخمک و باروری با کمک بوهای خوش بتواند القاء شود (۲۹، ۳۰) و این احتمال می‌رود که مطالعات بالینی در این حوزه بتواند آغازگر فصل جدیدی در درمان ناباروری باشد. رایحه درمانی علاوه بر اینکه در رفع اختلالات قاعدگی کمک کننده است، می‌تواند جسم و روح را برای بارداری آماده کند و در درمان اختلالات دوران بارداری نیز به کار رود (۳۱). در مجموع طرفداران رایحه درمانی، این روش درمانی را اقتصادی، به دور از تداخلات دارویی و مورد

1. Burbach JP. The 2004 Nobel Prize for Physiology or Medicine for research into smell receptors and the organization of the olfactory system. *Ned Tijdschr Geneesk* 2004; 148(52):2576-9.
2. Gupta PK. The 2004 Nobel Prize in Physiology or Medicine: 'Odorant receptors and organization of the olfactory system'. *Curr Sci* 2004; 87(11):1500-4.
3. Bhutta MF. Sex and the nose: human pheromonal responses. *J R Soc Med* 2007; 100(6):268-74 .
4. Comfort A. Likelihood of human pheromones. *Nature* 1971; 230(5294):432-3 .
5. Paknejad R. *Avalin daneshgah va akharin paiambar*. Tehran: Eslamieh; 1981. (Persian) .
6. Najafi M, Seiamak Dastjerdi A. A review of aromatherapy in ancient Persia. *Iran J Med Ethics Hist Med* 2016; 8(5):33-43. (Persian).
7. Alijaniha F, Ghaffari F, Naseri M. Smelling drugs application, in the prevention and treatment of disease, from the perspective of Iranian traditional medicine. *Hist Med J* 2016; 5(14):67-77. (Persian).
8. Posadzki P, Alotaibi A, Ernst E. Adverse effects of aromatherapy: a systematic review of case reports and case series. *Int J Risk Saf Med* 2012; 24(3):147-61.
9. Hamed A, Zarshenas MM, Sohrabpour M, Zargaran A. Herbal medicinal oils in traditional Persian medicine. *Pharm Bio* 2013; 51(9):1208-18.
10. Ibn Sina H. *Al-Qanun fi'l-tibb (the law of medicine)*. Beirut: Ezzoddin; 1987. P. 255-353.
11. Saleh Ibn Mohammad GH. *Amal-e-Saleh (Gharabadin-e-Salehi)*. Tehran: Ghoogan; 2013. P. 77, 87, 288, 351, 413, 89, 517-9.
12. Aghili Khorasani MH. *Makhzan-al-Advia*. Tehran: Tehran University of Medical Sciences; 2009 .
13. Nazim Jahan MA. *Exir-e-Azam*. 2nd ed. Tehran: Almae; 2013. (Persian).
14. Arzani MA. *Tibb al-Akbar (Akbar's medicine)*. 1st ed. Qom: Jalaledin; Research Institute for Islamic and Complementary Medicine (RICM); 2008. (Persian).
15. Mohagheghzadeh A, Faridi P, Shams-Ardakani M, Ghasemi Y. Medicinal smokes. *J Ethnopharmacol* 2006; 108(2):161-84.
16. Kermani NI. *Sharh-ol-asbab va Alamat*. 1st ed. Qom: Jalaledin; Research Institute for Islamic and Complementary Medicine (RICM); 2008.
17. Tansaz M, Adhami S, Mokaberinejad R, Namavar Jahromi B, Atarzadeh F, Jaladat AM. An overview of the causes and symptoms of male infertility from the perspective of traditional Persian medicine. *Iran J Obstet Gynecol Infertil* 2016; 18(182):11-7. (Persian).
18. Yavari M, Khodabandeh F, Tansaz M, Rouholamin S. A neuropsychiatric complication of oligomenorrhea according to iranian traditional medicine. *Iran J Reprod Med* 2014; 12(7):453.
19. Betts T, Betts H. John Hall and his epileptic patients--epilepsy management in early 17th century England. *Seizure* 1998; 7(5):411-4 .
20. Ghiasi A, Hasani M, Mollaahmadi L, Hashemzadeh M, Haseli A. The effect of aromatherapy on labor Pain relief: a systematic review of clinical trials. *Iran J Obstet Gynecol Infertil* 2017; 20(2):89-105. (Persian) .
21. Bahraini S, Naji A, Mannani R. Effects of aromatherapy and its application. *J Urmia Nurs Midwifery Facul* 2011; 9(1):1-8. (Persian).
22. Ballard CG, O'Brien JT, Reichelt K, Perry EK. Aromatherapy as a safe and effective treatment for the management of agitation in severe dementia: the results of a double-blind, placebo-controlled trial with Melissa. *J Clin Psychiatr* 2002; 63(7):553-8.
23. Lee IS, Lee GJ. Effects of lavender aromatherapy on insomnia and depression in women college students. *Taehan Kanho Hakhoe Chi* 2006; 36(1):136-43.
24. Shiina Y, Funabashi N, Lee K, Toyoda T, Sekine T, Honjo S, et al. Relaxation effects of lavender aromatherapy improve coronary flow velocity reserve in healthy men evaluated by transthoracic Doppler echocardiography. *Int J Cardiol* 2008; 129(2):193-7.
25. Zhou W, Yang X, Chen K, Cai P, He S, Jiang Y. Chemosensory communication of gender through two human steroids in a sexually dimorphic manner. *Curr Biol* 2014; 24(10):1091-5.
26. Mostafa T, El Khoully G, Hassan A. Pheromones in sex and reproduction: do they have a role in humans? *J Adv Res* 2012; 3(1):1-9.
27. Guyton AC, Hall JE. *Guyton & Hall (text book of medical physiology)*. New York: Elsevier; 2006.
28. Ferrer I, Garcia-Esparcia P, Carmona M, Carro E, Aronica E, Kovacs GG, et al. Olfactory receptors in non-chemosensory organs: the nervous system in health and disease. *Front Aging Neurosci* 2016; 8:163.
29. Gerritsen VB. Love at first smell. *Protein Spotlight* 2010; 115:1-2.
30. Mombaerts P. Love at first smell--the 2004 Nobel Prize in physiology or medicine. *N Engl J Med* 2004; 351(25):2579-80.
31. Shafaghat A. *Chemistry of essential oils and aromatherapy*. Ardabil: Negin Sabalan; 2012. (Persian).
32. Azizi MH. Rhazes and the first clinically exact description of hay fever (seasonal allergic rhinitis). *Iran J Med Sci* 2015; 35(3):262-3.
33. Aghili Shirazi MH. *Qarabadin-e-Kabir [Great pharmacopeia]*. Tehran Iran: Institute of Medical History, Islamic Medicine and Complementary Medicine, Iran Medical University; 1970.
34. Razi MZ. *Almansoori-fi-Alteb*. Tehran: Tehran Medical University; 2008.

